
ТУХАЙН ҮНЭТ ЦААСЫГ ХУДАЛДАН АВСНААР ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАГЧИД УЧИРЧ БОЛОХ ЭРСДЭЛ, ЭРСДЛИЙН ШИНЖИЛГЭЭ

2.9.1 Гадаад орчны шинжилгээ

1. Үнэт цаас гаргагчийн салбарын эрсдэл

Уул уурхайн салбар: Дэлхийн банк, Азийн хөгжлийн банк, Нээлттэй нийгэм форум, бусад судалгааны газруудын дүгнэлтээр уул уурхай, ашигт малтмалын салбар нь монголын тэргүүлэгч салбар төдийгүй цаашид хөгжих өргөн боломж нээлттэй байгааг дурджээ. Энэхүү салбарт тулгамдаж буй асуудлыг гадаад, дотоодын байгууллагууд дуу нэгтэйгээр хөрөнгө оруулалт татах болон төрийн бодлого, хууль эрхзүйн тогтворгүй байдал хэмээжээ. Жишээ нь гэхэд гэнэтийн ашгийн татвар, тогтвортой байдлын гэрээнүүд зэрэг гэнэтийн өөрчлөлт, шийдвэрүүд олон байсан. Улс орны хөгжлийн тулгуур салбар гэдэг утгаараа салбарын үйл ажиллагаа, зохицуулалтад төр заавал оролцох шаардлагатай болдог ч нөгөө талаас салбарын хөгжил төрийн үйл, ажиллагаатай хэт хараат байгаа нь олон эрсдлийг салбарт авчирч байна.

Өрсөлдөөний ердийн бус нөхцөл байдалтай холбогдсон эрсдэл: Төрийн оролцоо гэдэг утгаараа зах зээлийн бус аргаар өрсөлдөх хэлбэр олон тохиолддог. Ерөнхийдөө бол улс төрийн томоохон хүчнүүд, хөрөнгө ихтэй компаниуд зэрэг хүчтэй оролцогчид энэ салбарт ажилдаг.

Барилгын салбар: Шилжилтийн эдийн засгийн үед зогсонги байдалд ороод байсан Монголын барилгын салбар 2001 оноос эхлэн сэргэж, 2008 он хүртэл эрчимтэй хөгжиж ирлээ. Үүнд Монгол Улсын гадаад худалдааны таатай орчин, банк санхүүгийн зах зээлийн тогтвортой байдал, хүн амын орлогын өсөлт зэрэг нь эерэгээр нөлөөлсөн. 2003 оноос хойш Монгол Улсын барилгын салбарын жилийн дундаж өсөлт хамгийн багадаа 5.1%-тай байжээ. Сүүлийн дөрвөн жилийн байдлаар тус салбар нь жилд дунджаар ДНБ-ний 4%-ийг бүрдүүлсэн, өнөөгийн хурдацтай хөгжиж буй аж үйлдвэрийн салбарын нэг нь болжээ.

Барилгын салбарын эрх зүйн зохицуулалтын зохистой орчин, санхүүжилтийн тогтвортой тогтолцоо бүрдээгүй нь салбарынхаа хөгжлийг гүйцэхгүй эргэлтийг удаашруулах эрсдэлтэй байна.

Үүнд:

- Банкны зээлийн хүүгийн хатуу бодлого тухайлбал богино хугацаатай, өндөр хүүтэй эзэл нь удаан хугацаанд үргэжлэн гүйцэтгэх технологийн циклтэй барилгын байгууллагыг дарамтанд оруулах үндэс болж байна
- Мөн үл хөдлөх хөрөнгөө барьцаалж урт хугацаатай, бага хүүтэй зээл авах боломж хомсдолтой байгаа нь иргэдийн санхүүгийн чадавхийг хязгаарлаж, барилгын борлуулалтыг саатуулж байна.

2. Хяналт зохицуулалт, эдийн засаг, улс төрийн эрсдэл

- a. Валютын ханшны тогтворгүй байдал нь санхүүгийн тогтвортой байдалд шууд нөлөөлж байна. Үүнээс үүдэн санхүүгийн төлөвлөгөө, төсөвт гэнтийн алдагдал хүлээх эрсдэл өндөр байдаг.
- b. Энэхүү салбарын нийтлэг сул тал нь эцсийн хэрэглсэгчдээс үүдэлтэй өрийн сүлжээ үүсч, үйл ажиллагаа доголдох нь их байдаг.
- c. Сэлбэг, шатах тослох материалын үнийн хараат байдал нь бүтээгдэхүүний өртөгт шууд нөлөөлдөг.
- d. Төрийн оролцоо нь зах зээлийн бус аргаар өрсөлдөх тэнцвэрт бус байдлыг үүсгэдэг байдал бий. Жишээ нь, шохойн зах зээлийн өндөр хувийг эзэлдэг Эрдэнэтийн уулын баяжуулах үйлдвэр нь ерөнхийдөө төрийн өмчит компаниудаас нийлүүлэлт авах сонирхолтой байдаг.
- e. Гадаад эдийн засаг, макро орчноос үүдэлтэй өөрчлөлтүүдийн үед татвар тогтолцоо их дарамт болдог.

3. Тодорхой хязгаарлагдмал хүрээний эсхүл цөөн тооны бэлтгэн нийлүүлэгч, үйлчлүүлэгч, худалдан авагчаас хамааралтай байдлын эрсдэл

- a. Борлуулсан шохойн 40%-ийг уул уурхай, эрчим хүчний салбарт, 20%-ийг хөнгөн бетоны үйлдвэрүүдэд, 40%-ийг арьс ширний үйлдвэрүүд буюу хөнгөн үйлдвэрийн салбарт нийлүүлдэг. Гэвч эдгээрийн аль нэг салбарт бууралт гарахад компанийн нийт борлуулалтанд сөргөөр нөлөөлөх эрсдэлтэй.
- b. Хөнгөн бетоны борлуулалтын нилээд хувь нь баригдаж буй барилгуудад хөрөнгө оруулалтын байдлаар хийгдэж байгаа бөгөөд энэ нь компанийг эргэлтийн хөрөнгөний дутагдалд оруулах эрсдэл дагуулдаг.

4. Үнэт цаас гаргагчийн бизнестэй холбоотой эрсдлийн талаарх дүгнэлт

- a. Үнэт цаас гаргагчийн бизнесийн салбар нь улсын эдийн засгийн өсөлтөд голлох нөлөө үзүүлдэг ба төр болон дотоод, гадаадын байгууллагуудын бүх дэмжлэгийг авах боломжтой.
- b. Энэ бизнес нь олон жилийн туршлага, зах зээлийн эрэлттэй тул ерөнхийдөө хөгжиж буй бизнес юм.
- c. Компанийн үйлдвэрлэн гаргах бүтээгдэхүүний гол зах зээл нь боловсруулсан шохой ба хөнгөн блок юм. Иймд эдгээр бүтээгдэхүүний зах зээл дээрх өрсөлдөөн их байдгаас болж бүтээгдэхүүний үнэ буурвал компанийн ашгийн түвшин болон бүтээгдэхүүний борлуулалт багасах эрсдэл бий.
- d. Эрчим хүчний үнийг төрөөс тогтоодог ба энэ үнийг тооцолсон бизнес төлөвлөгөөнөөс хэтрүүлэн нэмэгдвэл санхүүгийн төлөвлөсөн хэмжээнд хүрэхгүй байх эрсдэлтэй.
- e. Нүүрсний үнэ нэмэгдэх
- f. Тээврийн зардал нэмэгдэх

5. Хүрээлэн байгаа орчны болон эрүүл ахуйн эрсдэл

Үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагаагаар байгаль орчинд үзүүлж байгаа сөрөг нөлөөллүүдээс хамгийн их нь утаа, тоос, хөрсний эвдрэл юм. Үүнээс:

- a. Одоогоор Монголд үйлдвэрлэгдэж буй шохойн 40 орчим хувийг баюуны аргаар, 60 орчим хувийг босоо шахт бүхий техногиор үйлдвэрлэж байна. Баюуны арга нь агаарын бохирдлыг хамгийн их үүсгэдэг тул байгаль орчинд сөрөг нөлөө ихтэй. Цаашид шинэ дэвшилттэй технолог нэвтрүүлэх замаар агаарын бохирдлыг бууруулах шаардлага өндөр тавигдаж байгаа. Одоо бидний ашигладаг босоо шахт бүхий зуух нь баюуны технологиос үлэмж бага утаа гаргадаг бол цаашид оруулж ирэхээр төлөвлөж буй үйлдвэр бол шаталтын процессийг бүрэн төгс явуулдаг экологийн хувьд маш сайн дэвшилтэт технологтой.

2.9.2 Компанийн дотоод орчны шинжилгээ

1. Санхүүгийн эрсдэл

- a. Бүтээгдэхүүн борлуулах явцад түүхий эд болон тээврийн зардлын нэмэгдлээс хамааралтай төлөвлөсөн зардал хэтрэх,
- b. Зах зээлийн өрсөлдөөнөөс хамааран борлуулалтын төлөвлөсөн хэмжээнд хүрэхгүй байх,
- c. Эргэлтийн хөрөнгийн хомсдлоос шалтгаалан үйлдвэрлэлийн хүчин чадлыг бүрэн ашиглаж чадахгүй байх,
- d. Шинэ барилга, тоног төхөөрөмж, сэлбэг хэрэгсэл нь төлөвлөж буй хугацаанаас хойш ашиглалтад орох, нийлүүлэгдэх, тасалдах,

2. Хүний нөөц, удирдлагын эрсдэл

- a. Гүйцэтгэх удирдлагын шийдвэрээс хамааралтай байдлын эрсдэл
 - i. Мэргэжлийн түвшинд үйлдвэрлэлээ авч явахгүй байх нь компанийг харилцагч худалдан авагч нараа алдах, улмаар борлуулалт багасч санхүүгийн хүндрэлд оруулах,
 - ii. Санхүүгийн байдал доголсноор хөрөнгийн зах зээл дэх үнэт цаасны ханш унах эрсдэлтэй,
- b. Ур чадвар, дадлага туршлагатай, мэргэшсэн ажиллах хүчний хангамжтай холбогдсон эрсдэл
 - i. Ажилчдын ажлыг дүгнэх нэгдсэн тогтолцоо бүрдээгүй байгаа нь ажилдаа мэргэшсэн мэргэжлийн ажилчдыг алдах эрсдэлтэй,
 - ii. Үйлдвэрийн хүчин чадлаас улбаатайгаар боловсон хүчний нөөцөө бүрэн ашиглаж чаддаггүй,
 - iii. Ажиллах нөхцөл хүнд бөгөөд ажилчидын шаардлагыг бүрэн хангаж чаддаггүйгээс үүдэн, чадвартай боловсон хүчинг өөртөө татаж чаддаггүй.

3. Үйл ажиллагааны чухал ач холбогдол бүхий лицензи, тусгай зөвшөөрөл, гэрээний хугацаатай холбоотой эрсдэл

- a. Ашигт малтмал ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл нь 30 жилийн хугацаатай олгогддог. Хуулиар тогтоосон жилийн төлбөрийг хугацаанд нь төлөөгүй тохиолдолд хугацаанаасаа өмнө хүчингүй болж цуцлагдах эрсдэлтэй. Мөн

төрийн дээд байгууллагаас ашигт малтмал ашиглалтын тусгай зөвшөөрлүүдийг нэгдсэн журмаар шинэчлэх шийдвэр гаргасан тохиолдолд тусгай зөвшөөрлийн хүчинтэй хугацаанд өөрчлөлт орно.

- b. Газар эзэмшүүлэх, ус ашиглах гэрээний дагуу тухайн жилийн газар усны төлбөрийг төлөөгүй болон гэрээг дүгнэж шинэчлэн байгуулаагүй тохиолдолд торгуулийн арга хэмжээ ноогдуулах ба хүндэтгэн үзэх шалтгаангүй үед үйлдвэрлэлийн ажиллагааг зогсоох эрсдэлтэй.

4. Үнэт цаасыг худалдан авах ирээдүйн хөрөнгө оруулагчдын шийдвэрт нөлөөлж болох бусад бүхий л чухал үйл явдал

- i. Хөрөнгийн зах зээл болон банкны салбарын тогтвортой бус байдал эргээд хөрөнгө оруулагчдын шийдвэрт сөргөөр нөлөөлж байна.
- ii. Шинээр гарч буй бусад компаниудын үнэт цаасны арилжаа амжилтгүй болж байгаа нь нийт хөрөнгө оруулагчдын итгэлийг алдахад хүрсэн.
- iii. Үнэт цаас гаргагчаас шалтгаалаагүй ч ихэнхи үнэт цаасны хөрвөх чадвар муу байдаг нь мөн хөрөнгө оруулагчдыг хөрөнгийн зах зээлээс түлхэж байдаг.
- iv. Банкны салбарт хадгаламжийн хүү өнөөг хүртэл маш өндөр (бусад орнуудтай харьцуулахад), хадгаламжийг төр батлан даасан учир хамгийн эрсдэлгүй өндөр өгөөжтэй хөрөнгө оруулалт хэвээр байсаар байна.